

Emnenr. 80.

Fylke: Møre og Romsdal

Tilleggsspørsmål nr.

Herad: Hareid

Emne: Hæskåed Kjerringrås

Bygdelag: Nedre Hareidsdel

Oppskr. av: Ludo, N. Holstad

Gard: Holstad

(adresse): Hareid

G.nr. 46 Br.nr. 5

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

Etter eldre folk og
Beymer-

SVAR

Spørsmål 1. Ein høyrer ofte av gamle folk at dei meiner slekta er tilkynna so talig og hardfor no som før.

Men synet på sjukdom har endra seg mykje mot for 60-70 år sidan. Då gjekk dei sjøge til doktor utan det kosta om livet mer segt. No vert doktorene nedrende av folk.

Spørsmål 2. Dei visste lite om smitte i tanom dei store farangane. Mange heldt på at einbeer var sunt å tygge på og verne mot sjukdom. Mostens og kamper var det sjøge nokon har som bar på seg sein dei gamle og har omkom med. Ein einngjet på granngarden har vart brytstjenn (toring) då på bestifaren hans: "Hadde han Ole togge sein= ber hadde han vorte frisk att. (Bestifaren fødd omkring 1830.) Dette var i 90-åra. Tjoreloz var mykje brukt for brytstjenn i 1870-åra

Spørsmål 3. Ja, dei fleste hadde eit eller anna liggande til gummeliv, isfall mat, brannvår og forkjøling. Hvideister (feitt) var mykje brukt mot brannvår og elles også anna feitt. Sineins

brennevinn med grom tilsetning, helst
 spansk pepper, (pepperbrennevinn.) Det
 var nesten på hver gård. Dette gøyndes
 dei i eit lite Surin som dei tok med
 seg i fiskja. Det kallast flaskefor for
 Surin var inndelt i små tøn som
 flaskeene stod i. (Etter Anna Gjerd 81 år.)
 Vanleg tjøre brukte dei også for sår.

Spør. 4. Dessu og liknande medisiner
 hadde dei liksom på små som på
 store gardar.

Spør. 5. Ja til vanleg kenne ein fe
 kenne både saler og brennevinn og liksom
 sine sinbar eller hylleroser til te når
 dei varje hadde det sjølve. Dei hjalpste nok
 andre. Men når det galdt å koke i kope
 grom i ester mat gjeist o.s. så kante
 dei varje eit, dei som kenne kunnsten
 måtte koke i kop sjølve.

Dei vit varje om at prestane var
 spørde i sjendomsstiffelle, dei og
 har snakke med om dette. Men for
 mora kente nok gi gode råd stein-
 dom, og liksom gjenlekkere

Lars Hæride fødd Kring 1830.
 Han gjeve fulket til og fenne råd i
 sjendomsdags. Men han laga inni
 medisiner sjølve, han bynte fenne til
 helst til bygge lemjær og til doktorar
 og apotek.

Spør. 6. Kvae og tjøre var brukt
 på sår helst. Tjøre også nok til lag
 for bygge sjendoms. (Tjering.)

Spør. 7. Treax var inni anna
 anna tarris; kende harde stenger
 kjøpt på luttikans i byen. Dei var
 det opp og blanda helst; Kjølk, Kotte

NORSK ETNOLOGISK GRANSKING

Emnenr.

Fylke:

Tilleggsspørsmålnr.

Herad:

Emne:

Bygdelag:

Oppskr. av:

Gard:

(adresse):

G.nr.

Br.nr.

A. Merk av om oppskrifta er etter eiga røynsle.

B. Eller om den er etter andre heimelsmenn: (ta også med alder, heimstad, yrke):

3

SVAR
 det i kaga og brukte det for infus
 ensa og forkjøling. (Om far og kje.)
 Spør. 8. Ja, dyvelsdrenk kjemmer ut
 til meg ingen kan fortelle meg
 hva han er kaga av. Et kagaer kan
 so vidt han sig svart sit. Veit
 ingen hva for kjeddom han var
 lurt mat.

Spør. 9. Dei bygdeleerjara som dreis
 det nover, oftast kvinner, i allfall
 i vår bygd, dei sanna inn alle terte
 sjålar. Det dei ing, fann på mark
 måtte dei kjøpe, trekk, pepper, brenn
 vin, gjør o. a. Men alle slag terte
 blatt, råter, græs og malt ~~og fann dei~~
 plukka dei på mark og: og eller
 nek på sjø og sludant eller
 myk.

Spør. 10. Dei terna det. Utter og
 blatt treide dei på snore og kanga det
 opp på ein høftig plass. Her det var
 turt samla dei det i posar og hadde
 det liggande i skåp eller vister eller
 på hylles ein stas: turt. (Papir eller
 typosar.) Sæmt laut dei kjøpe på apoteket.
 Men sjeldan. Veit ingen hva dei kalla det.

Spør. 12. Veit iunje om nokre av medicinske
reinsart kjapt av Kramkarane.

Spør. 13. Skrivne oppskrifter hadde dei
iunje her og høgt. Det var herre meinte
leg levering.

Spør. 14. Vi har ei gammel doctus=
bok her på garden; Ifjøs leegen i
tjemomet av Dr. B. Smith, Bergen,
Chr. Stephensen forlag, 1889. Det
finst vist ei og anna gammel læge=
bok opp på andre garden; byggda.

Alma nokke med læge rids i her og iunje
sett. Dei hadde lite eller iunje skriftleg.
om den kunsten dei kunne. Det sett i minnet.

Spør. 15. Olje for bay var ein kjend
medisin for 70 år sidan. Veit iunje kva
han var laga av og kullen iunje kva sjukdom
denn det var nyttig for. Riza balsam
var mykje brukt her med oss mot
koste og forkjøling.

Han gamle Ola Gjæra grina olje=
blad mellom fingrane og veske (olje)
han fekk eit smerte her på seg
for gikt (1880). Grorablad brukte
han på år. Kva for planter olje=
blad og Grorablad høyrer til kva
og di vore iunje dei nokre sikkert
om no på denne årstid.

Spør. 16. Når det er spørsmål om folk
seten utdanning som dei rasjonal lee=
Gjærvesemnd då er det derley 2 Mann
frå siste halvpart av 1800 talet som
må nemnest framom nokon annan
her på Sunnmør. Det er Torgeir
Dyrøy frå Bergend og Martinus Johnson
Åselhø frå Valde, også Kalla Herkingen.
Sjå Tidsskr. for Sunnmør historie lag, 1922.

Desse 2 menn var mest vidgjette som byggdelektjener her i vår bygd. Tungebrigt Dyroy (han Dyroy Tungebrigt) var kanskje den aller mest kjende og søst fra hele Sæmnessen. Martinus Besebo mest kjend på Sørre Sæmnessen. Men ^{om}desse 2 får dykk alle dei opplysningar som trengst fra dykkar ^{Meta} arbeidsam i ^{Stadje} Borgund og Dølde. Difor skriv eg i vår omis om dei, men tek fram ei 2-3 stk. i vår eiga bygd.

Karn Tungebrigtadt. Grimstad fra Hareid heiter ei gamal eigift kvinne, född omkring 1860. Ho dögde for nokre år sidan over 90 år gamal. 7 eldre år, omkring 50 år gamal tok ho til med ierte ^{Kurane} sine. Künsten hadde ho lært av ei mykje eldre kvinne fra Alstein, Gurina Sæudgat född omkring 1830. Ho Karn Grimstad (Barn Karn) korte saman lag eller te av ymse slag blad og blommar eller rötter og gav til folk som kom og ville ha råd for sjukdom. Mest var det ymse slag ^{hudsjukdomar} ~~te~~ folket kom for (eksem), men også for gjent forskjaliny hadde influensa magesykje m. m. Ho lærde og fekk høyndle litt etterkvart og vant til hjelpe for mange. Men fra først av hadde ho ellers lært künsten av ei eldre kone fra ettheden for henne, både til å samle i kope dei rette serten og til å koke

15900

i hope dei rette bartane til den eller den gjæendommen. Ho lærte aldri bort nokk men laga til alt sjæls og gav til dei som fram og bar om råd. Og alt gjern ape og hjasberst fyre og utan minste myktinn eller påtrestill (overtri) nokan tid. Når ho fram dögde ville ho svært gjern at det ho hadde lært og høyt ut stillt leve etter henne og so fyre ho bar datter si Kjellang Grimstad til å holde fram etter og. Der henne er det og bar fått vist det og bar skriv.

Litt mer om spm. 16. Her i Hareid og Ulstein har det vist vore helst kvinnes som har drue sunne leeryar verasenda. Men i Borgund levde ein mann for mange år sidan som heitte Rasmus Nyman Langevig. Han var gjend som ein stugande bygdelaryar langt utan Borgund grenser. Fodd omkring 1850 död omkring 1930. I ungdommen var han mykje gjæk og låg lenge til sengs. Då tok han til å studere leery böker og når han hadde lært og sjæls prøvde han ogso å hjelpe ande. Litt etterkvart fyre han ord på seg for å vera til hjelp i mange alay gjændomar. Han lærte vist helst medisiner frå apotek. Doktorane tala vel om kurane hans, dei stod i vegi: apparisjonen til han.

15900

Spør. 17-18. Nei, og tror ikke at bygdet
leerjaram var fra større gardar her; våre
bygder. Karlis attene var reit og iunge
i avare på. Det var vanlege attes og
vanlege bygdefolk. Og ikke reit og om
at det var innflyttere.

Spør. 19-20. Ja, mange tok til i ting
alder men det var helst alene som hadde
være plaga av gjendom og luge tilaenge.
Skinn ferra ten i skriften om dotterråder
eller dei ferra kinnokapen ved meimly overs-
leaving. Steindom gjekk kinnokapen i
arv i etta som med han Ingelbrigt fra
Dyrøya. Lise sine imed Kjelland Grimstad
her: Herid.

Spør. 21-22. Reit ikke om og kan med
være peike på nokon medfædd gionad.
Inn var det vel nærl og gjendom som
dreis dei til i studeu disse ting, og so
prøve seg fram.

Spør. 23-24. Her i bygda er det ingen
som har drive leerjamerende oi nesten
som sit yrke. På ingen måte. Dei prøvde
hjelp om dei kunne når nokon kom til dei
men alene menn som har vorte kjende sit
om bygdegrensene, som til dømes dei og
for har nemnt, Ingelbrigt Dyrøy, og Martians
Åselb, og Lise sine sine valding til, Saxnerian
Bræne og Olave Steinvåg (ogater til Ingelbrigt
Dyrøy)

og dertil omi også nemmest dei som
driv og set i heil fat og hand. Men disse siste
kjene (kunstige) ^{ikke} er sendt denne lista.

Alle disse og her har nemmt har vore
capasse mykje søkte at dei må nemmt
til i heil det mest som sit gjere.

~~Dei~~ dei som driv og driv det her i bygde
gjorde det vistnok heilt gratis. Og

trur det var lite eller ingje dei tok, ^{uden}
av dei og her nemmt.

Spør. 25-28. Hvor serly samerkeis
med distriktslærjaram trur og knapt
der var. Men og seint at mange av dok-
torane sag ~~at~~ litt skint til verkende
som dei mest kjende av bygdelærjaram
driv. Men somme doktorer ga også lov.
(Resonns bymark.) Hja framfor side 6.)

Hvor serly kritikk seint og ingje om, og
slutt ingje av det vanlige bygdefolk.

Veit ingje om hvor slik som vært
dregen for retten. Start sett fene dei
verka i fred for dei autoriserte lærjaram
og bygdefolket var glad til for hjelp
i nånda.

Spør. 29-32.

Hvor av ertene som Harn Tjellestadts
Grimstad senke inn og bruste: Reinfaun Nydøst
tistel Kyllisk, (alle disse var for gjeest). Kjerringro
Pikkum, (den siste for barn som bløtte og om natla.)
Pjömugrautfeitt dermed: rota av kenneost. Ein
gjöblom Sandklonne for gjeest. Aet mæle koxast.

Spør. 33-34. Dei hadde ikkje nokon sær sær-
 styr til å blanda saman medisinene med. Og
 ikkje nokon oppskriftar å gå etter.

Spør. 35. Her: Herind hadde ein ei Kjeldre
 "Åkome" som heitte "Sæsaumetkjelda". Reint
 klart vatn. Men eg har ikkje høyrst at nokon
 brukte vatnet derifrå til drikning eller was-
 king for helsebat orsake. Men ho var brukt
 til dypsvater i gamal tid. Somme av pres-
 tane i Herind ville helst ha dypsvater frå
 denne Kjelda. Men ho låg langt frå Kyrraja
 so vatnet måtte hentast dagen før eller
 tidleg på morgonen før middag. (1860.)

Spør. 36. Til dypermedisin hadde dei nokon vatn
 som dei gøymde på ein dag eller to. Det var
 vatnet frå "Büsteinn", ein liten stein dei
 fann i Kinnmogen (eller i mosen?). Over det no-
 kon som hadde ei sjæk Kyrr (miste sista eller
 anna) so gjekk dei til ein eller annan i bygda
 som dei visste hadde ein slik kjelestein.

Steinen vart lagd i ei skil med vatn og
 låg der ein time eller to. Imellom tida ^{vart} ~~for~~
 ho som var sete etter vatnet bodde tilbords
 på ein Kaffikaffe og gjøi pratetimens.

So tok ~~ho~~ ~~dei~~ ~~vate~~ dei steinen set ~~de~~
 vatnet og gøymde han vel til neste
 dag og ho som var sete etter kaffidom ~~gj~~
~~styre~~ tok med seg vatnet som vart
 heit i Kyrra. No lengt dei kunne gøyma

15900

på dette naturligt veit og ikkje. Det mitte
veist brunnast opp nokolunde med same.

Spør. 37. Ja, brunnem var eit mykje brukt
kåd. Men det ~~trunk~~ fanst litt av i flekke-
font på kvar gard, og det bruka dei ofte
når dei kjende seg sjakne setan å spyrja
nokos bygdeleerjan om råd. Det var brunn-
em med og setan tilsetjing av pepper.

Spør. 38. Ja, det var vel helst så og set
slatt dei vart vorte for mest. Just og
"slvablaert" (yngre slag vosem er dei gjin-
domar dei er mest kjende for å kunne
leerja. Når nokon hadde vorte gjin eller
fenn setslatt sin eller annan stad på
sete arbeid, da var det å ta jord eller gress
arkunert fra den staden der han hadde
vone i arbeid, i mybratet, på sin åker, i ei
veite eller kvar det var. Koke dette og
maske seg med der setslattet var. Da vart
sin god att.

Spør. 39.-41. Nei, og trer vore dei hadde
noko sflag instrument dei som har høyt
til her i bygda.

Spør. 42.-44. Ja, her var fleire ~~stypen~~ som
dreiv med arelating (kapping). Dei hadde
ei lite maskin eller dei bruka berre sin
sværp kniv og slo hal med og sette igjer
på. I gjer kjøpte dei på apoteket.

Spør. 45. Her finst dei som har prøvt seg

15900

seg på dette og. Og har iuxi sett det
og det er uanskelig å få greie på kor det
går for seg. Dette smaker min av myglige
og pætraktell. (Trældoms.) Dei muller og
les i regel med mykje djule smær og
bannskap innimellom. (Etter Anna
Gjerde, 81 år.)

Spør. 46. Det er ledtjerringane, dei har
opprinnelse og på å "få i led" alt som er
komme ut av led. Men alene først iuxi
i Harid. Dei driv: Alessens og har søknes
frå heile Sennsør og vidare med.

Spør. 47-48. Seronide instrument hadde dei
iuxi det og seitt her: bygde anna enn
den verke maskina dei slo hal med ved
arelatiug. Ho var kanskje gånnd; eit lite
skrin. Brenningsflaska hadde dei i flaske-
faret eller inni eit lite kraske. Der stod
og so gann andre omi glas med righalsam og
dyvelsdrenn og krossat og Olje for hai. Men
det er iuxi mange alene kraske og har
sett. (Sjå elles spør. 10.)

Spør. 49-53. Dei bygde ^{og kraske} tjerringane ^{her} fra
som har den litt lærja verosmid har iuxi fått
lærdann fra böker erten kanskje gamle - Klokke
annen Lars Haride (1830-1900). Dei har
fått kruskapan sin gjennom minnely over-
levering. Om lærja böker viser og til spør. 14
og svart mitt der.

Framandte Opriak trus og iunji dii greiddi
 nokon av dii byggelexjarum og her har nemmt.
 dii docterböcker og her nemmt og sett vor
 pi gamalt dansk men prenta i Norge.
 Lærjeböcker vert nok stundom eitlente,
 og nokre finst vel enn. Om dette
 kunne veit og iunji, nokro meir som
 det og her svarer på för (gam. 14).

Litt til itfylling av spørsmål:
 Det var litt omleiad på vunder gæst og
 elvablast. Dette namnet var dii italeitet
 när dii hadde fått det attomet i elv, og
 dii tok dii græs fra den elva og blanda i
 erteavokret som dii brukte.

Dyvelsdrukk var kjøpt på apoteket,
 nokro ~~to~~ i omi posar, det skulle vera av
 innvolam i eit slag dyr. Dette kjøpte
 dii appi vater, og det var dyvelsdrukk.
 Det var av stenet dette dii kjøpte på apoteket
 at det tok luda om dii tok; det.

Kern Jørgen. dtr. Grimstad tok Kr. 1.00 sin
 Krone for flasken av vorte erte.

og er hilt lens for papir.
 L. H. H.

Mer om gamle legekåder og
gamle medicin til et fyldning av

Gam. 29.

På grunnegarden min
gjorde først enno i dag ei gammel
flaske med Dyvelsdrenn. Det er
enig svart i øje til slik som en
har skrivt för i denne lista, men
merest blankt antrent som har
pins. Og det er enig flytende men
fast. Vi seit enig korleis det
var brukt, men grannen min trüdde
det kanskje var smert på sår som
ein sår eller som omslag. Om det
nokon gang har vore flytende seit vi
enig. Han reisste enig, kva det var
lege av, men trüdde det var kjøpt på
apoteket. Han fortalde til meg at
dei brukte å bera det på seg for
ormbit når dei gjern i fjellet.
Denne mannen er 74 år.

Han fortel: Fersk Küsnök er ein
opparly medicin for svallar og sår.
Vi tok lorten fersk med same han kom
frå Küsa og helst för han rådde galvet, sveipte
det inn i eit klæde og la det på der
svallen eller såret sat. Helst skulle
själve lorten ligge inn til lenda og klædet
i fleire tykter over og rundt. La den det

15900

på om Kvelden var den godatt om
 morgonen. Og verken gav og med sin
 gang den la det på. Same legeråd
 og verken hadde ~~me~~ me avføringa
 berre den tok det varmt og trünte
 det med sin gang. Men helst var
 det Kümüxa vi greip til.

Olje for bai blanda vi saman
 med Kvinkylt og smurde på oss for
 tüss. Smör trünte vi og när vi røy
 hadde anna, og blanda Kvinkylt i
 mat tüss. Kva Olje for bai er laga
 av reit og røy.

0001